

การตีความข้อเท็จจริงพระธรรมวินัย: กรณีศึกษากลุ่มภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองไพศาลี

พระมหาทวี มหาปัญญา (ละลง)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งในบรรดาศาสนาของมนุษย์ที่มีกระบวนการตีความหมายสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลาสองพันห้าร้อยกว่าปี ซึ่งการตีความพระธรรมวินัยตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนกระทั่งถึงปัจจุบันได้ปรากฏขึ้นให้เห็นเป็นระยะๆ การตีความพระธรรมวินัยดังกล่าวทำให้พระพุทธศาสนาแตกแยกออกเป็นสองนิกายหลักคือนิกายหินยานหรือเถรวาทที่ถือว่าเป็นพระพุทธศาสนาดั้งเดิมและนิกายมหายานหรืออากิริยวาทที่แตกออกมาใหม่ ทั้งสองนิกายนี้ยังแตกออกเป็นนิกายย่อยอีก ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาบางแห่งระบุว่ามีการแตกเป็นนิกายย่อย ๑๘ นิกาย

¹ บางแห่งระบุว่า ๒๖ นิกาย² นอกจากนี้เมื่อพระพุทธศาสนาได้รับการเผยแผ่ในดินแดนต่างๆนอกอินเดียยังมีการแตกเป็นนิกายต่างๆอีกเช่นนิกายมหายานในจีนมีนิกายชยานหรือฉาน นิกายมหายานในทิเบตแยกเป็นนิกายหมวกเหลืองและหมวกแดง มหายานในญี่ปุ่นมีนิกายมากถึง ๒๔ นิกายเช่นเทียนไท่หนีจิเร็นเซนเป็นต้น ส่วนนิกายหินยานหรือเถรวาทที่เข้าไปสู่ลังกาวมาลาวกัมพูชาและไทยมีการแตกเป็นนิกายย่อยอีกไม่น้อย เช่นนิกายหินยานในประเทศไทยแบ่งเป็นมหานิกายและธรรมยุตนิกาย³

จากปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาดังกล่าวมีสาเหตุหลักของการแตกเป็นนิกายเหล่านั้นคือเกิดจากการตีความพระธรรมวินัยแตกต่างกันนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติแตกต่างกันในที่สุด ทั้งนี้เพราะเมื่อพระพุทธศาสนาถูกนำไปเผยแผ่ไปยังประชาชนต่างๆในเวลาและสถานที่ต่างกันยังได้รับการตีความให้เข้ากับบริบทของสังคมนั้นๆหรือเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในที่นั้นมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันมีการศึกษาศาสนาในรูปแบบต่างๆเป็นการศึกษาภายในของแต่ละศาสนาและการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างศาสนายังไปกว่านั้นยังมีความพยายามตีความศาสนาให้เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่หรือใช้กรอบคิดของศาสตร์สมัยใหม่มาตีความศาสนา พระพุทธศาสนาตกอยู่ในสถานการณ์เช่นนี้และได้รับการท้าทายให้ต้องมีการตีความคำสอนอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวิทยาศาสตร์เพราะเป็นศาสนาแห่งเหตุผลนิยมจึงมีลักษณะสำคัญยิ่งคือท้าทายเชื่อเชิญให้มาควาวิจัยตรวจสอบพิสูจน์ความจริงและความถูกต้องในหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า⁴ จึงเกิดการศึกษาคำสอนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอย่างเสรีและกว้างขวาง การตีความคำสอนโดยปราศจากรูปแบบและเกณฑ์มาตรฐานในการตีความอย่างเป็นทางการนั้นทำให้เกิดความแตกแยกทางความคิดการปฏิบัติและแตกแยกเป็นนิกายต่างๆในที่สุดดังเป็นที่ประจักษ์กันอยู่แล้ว

หลักการและเหตุผลการตีความหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

การตีความคำสอนในพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นพร้อมกับพระพุทธศาสนาเพราะหากพิจารณาความหมายของการตีความว่าการตีความหมายถึงศิลปศาสตร์หรือวิธีการทำความเข้าใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนผู้อื่นให้เข้าใจในสิ่งที่ตรัสรู้มาแล้วนั้น การตีความย่อมต้องใช้เทคนิควิธีต่างๆ เพื่อให้ผู้ที่ได้รับฟังเข้าใจสิ่งที่พระองค์สอน และการศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เข้าใจถูกต้องตรงที่พระองค์สอนนั้นย่อมต้องมีเทคนิควิธีหรือศิลปะในการทำความเข้าใจด้วยเช่นกัน แนวคิดและพัฒนาการการตีความในพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาวิเคราะห์ได้ทางหนึ่งจากพุทธกิจของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พุทธกิจดังกล่าวไม่ได้สะท้อนให้เห็นเพียงวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการสอนคือ เพื่อให้ผู้ฟังได้บรรลุธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาเท่านั้นแต่ยังสะท้อนให้เห็นวิธีการสอนที่มีกระบวนการถ่ายทอดที่เรียกว่าศิลปศาสตร์แห่งการทำความเข้าใจด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าได้มีพัฒนาการอรรถปริวรรตศาสตร์สองส่วนที่เกี่ยวข้องกันคืออรรถปริวรรตศาสตร์ของผู้สื่อความหมายที่สื่อความเข้าใจถึงคนอื่น เข้าใจสิ่งที่ตนพูดหรือเขียนและอรรถปริวรรตศาสตร์ของผู้รับสื่อความหมายที่ผู้สื่อความได้ให้ไว้เป็นความพยายามทำความเข้าใจสิ่งที่ผู้อื่นพูดหรือเขียนไว้ให้ถูกต้องมากที่สุด

อย่างไรก็ตามในพระพุทธศาสนายังไม่พบว่าจะมีคำไหนที่มีความหมายตรงกับคำว่า การตีความหรือ Hermeneutics ตรงๆแต่อาจจะมีคำอื่นที่จัดอยู่ในขอบข่ายของการตีความเช่น อตุโถ (ความหมาย) อธิปปาโย (อธิบาย) วิคฺคโห (การวิเคราะห์) อิทิ วุคฺคโหติ (มีคำอธิบายนี้ว่า) ซึ่งคำเหล่านี้จะพบมากในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและคัมภีร์ชั้นรองลงมา ในวงการการศึกษาไทยได้บัญญัติคำบาลีสันสกฤตว่า “อรรถปริวรรต” ใช้แทนความหมายคำภาษาอังกฤษดังกล่าว กระนั้นก็ตามในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีหลักฐานปรากฏชัดว่าหากมีผู้ใดที่เข้าใจผิดคลาดเคลื่อนและอธิบายผิดไปจากที่พระองค์ทรงสอนผู้นั้นมักจะถูกเรียกว่าเป็นผู้กล่าวต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพยายามทำให้เกิดพระสัทธรรมมปฏิรูปการศึกษาค้านคว้าเพื่อทำความเข้าใจถึงแนวคิดทฤษฎีและรูปแบบวิธีการตีความเพื่อเข้าใจคำสอนของพระพุทเจ้าจึงเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญยิ่ง

แนวคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสไว้เป็นแนวทางในการตีความและในการวินิจฉัยความเป็นพระธรรมวินัยหรือคำสั่งสอนของพระพุทธองค์เช่นหลักมหาลาภเทศ ๔ ทั้งของฝ่ายพระวินัยได้แก่ข้อวินิจฉัยสิ่งใดควรหรือไม่ควรในกรณีที่ไม่ได้บัญญัติไว้ และของฝ่ายพระสูตรได้แก่พุทธาปเทศ สังฆาปเทศ สัมพหุลเถราปเทศ และเอกเถราปเทศ เกณฑ์ตัดสินพระธรรมวินัย ๘ ประการเช่นเป็นไปเพื่อความคลายกำหนดไม่ใช้เพื่อเพิ่มความกำหนดเป็นต้น หลักวินิจฉัยสิ่งที่ควรเชื่อและรับมาปฏิบัติตามนัยกาลามสูตรที่ให้อิสระในการคิดพิจารณาตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่างๆด้วยเกณฑ์ตัดสินที่ความเป็นกุศลหรืออกุศลมีโทษหรือไม่มีโทษมีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์และผู้รู้สรรเสริญหรือตำหนิ ตลอดถึงคำอธิบายความพระสูตรต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการตีความหมายคำสอนของพระพุทธองค์

พระพุทธศาสนามองว่า กฎอย่างหนึ่งที่มีปรากฏในธรรมชาติและสังคมมนุษย์คือ ความขัดแย้ง เพราะสรรพสิ่งล้วนแปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา (อนิจจัง) ผลจากการแปรเปลี่ยนดังกล่าวนี้จึงทำให้เกิดความทุกข์ “ทุกข์” หรือ “ความขัดแย้ง” ซึ่งเป็นสภาวะหรือบรรยากาศที่ดำรงอยู่ในภาพเดิมไม่ได้ของสรรพสิ่ง สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งก็เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นในแง่ของโลกียวิสัยนั้นไม่สามารถเป็นไปตามความต้องการ หรืออำนาจของสิ่งใด หรือบุคคลใด กล่าวคือไม่มีสิ่งใด หรือบุคคลใดบังคับให้มันไม่เปลี่ยนแปลงหรือไม่ให้ขัดแย้งกัน (อนัตตา) ฉะนั้นเมื่อกล่าวโดยธรรมชาติแล้ว สรรพสิ่งต้องขัดแย้งกัน ยกเว้น “สภาวะสูงสุด” คือ “พระนิพพาน”

ในอีกมุมหนึ่ง พระพุทธศาสนามองว่าความขัดแย้งได้ก่อให้เกิดการพัฒนาคุณค่าภายในของมนุษย์ในเชิงอภิวสัย และมีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณค่าในเชิงปรัวิสัยเช่นเดียวกันเนื่องจากว่าความขัดแย้งก่อให้เกิดการพัฒนาการระบอบการเมืองการปกครอง การบัญญัติพระวินัย การจัดระเบียบสังคม และการพัฒนาสังคม และเศรษฐกิจ ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงมองว่าความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ ดังที่พระธรรมปิฎกได้กล่าวว่า “ความขัดแย้งนั้น ในแง่หนึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดา คือ มันเป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายที่แต่ละอย่างมีความเป็นไปของมัน เมื่อต่างอย่างต่างส่วนเป็นคนละทาง ก็ย่อมขัดแย้ง”⁵ จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความขัดแย้งที่เกี่ยวกับความคิดเห็น จัดได้ว่าเป็น “ธรรมดา” หรือ “ธรรมชาติ” ของมนุษย์

การตีความข้อเท็จจริงหรือข้อมูลนี้ ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้ง เพราะว่าการวิเคราะห์ การแปรผลข้อมูล และการสื่อสารที่ผิดแผกแตกต่างออกไปจากข้อเท็จจริงที่คงอยู่ หรือในทิศทางตรงกันข้าม เราอาจจะเข้าใจ ซึ่งความเข้าใจอาจจะเกิดจากการตีความ วิเคราะห์ หรือได้รับความบอกเล่าจากบุคคลที่น่าเชื่อถือ แต่เมื่อมีบางคนได้นำข้อมูลที่ป็นชั้นปฐมภูมิมาชี้แจง เราอาจจะไม่ยอมรับ และมองว่าข้อมูลดังกล่าวนี้ อาจจะไม่ใช่ข้อมูลที่แท้จริงก็ได้ ดังประเด็นความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ดังกรณีของการตีความของกลุ่มภิกษุวัชชีบุตร⁶ ซึ่งตีความวัตถุ ๑๐ ประการที่พระภิกษุเมืองวัชชีได้นำเสนอนั้นสอดคล้องกับสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเองไว้ใน ๕ ประการหลักด้วยกัน ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับหลักการที่ปรากฏในพระไตรปิฎกตามที่พระเถระอีกกลุ่มหนึ่งนำมาหักล้างและชี้ให้เห็นถึงความผิดปกติของกลุ่มพระภิกษุเมืองวัชชี การที่ฝ่ายพระภิกษุเมืองวัชชีตีความข้อมูลที่แตกต่างจากพระเถระอีกกลุ่มหนึ่งดังกล่าวได้นำไปสู่การสังคายนาครั้งที่ ๓

บริบทความสังคมของแคว้นวัชชีและภิกษุชาววัชชี

(ก) สภาพทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของแคว้นวัชชี

แคว้นวัชชี ตั้งอยู่ทางเหนือของแคว้นมคธ มีแม่น้ำคงคาเป็นแดนแบ่งเขต เมืองหลวงของแคว้นชื่อเวสาลีหรือไพศาลี ในสมัยพุทธกาลแคว้นวัชชีเป็นแคว้นที่รุ่งเรืองมากแคว้นหนึ่ง มีระบบการปกครองแบบคณะราชย์หรือสามัคคีธรรม ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นประชาธิปไตยในลักษณะหนึ่ง คือ ปกครองแบบไม่มี

กษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจสิทธิ์ขาด มีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่างๆ ที่รวมกันเป็นคณะผู้ปกครองแคว้น⁷ เจ้าหรือกษัตริย์วงศ์หรือตระกูลต่างๆ ที่สลับสับเปลี่ยนกันขึ้นมาบริหารงานมีจำนวนทั้งสิ้น ๘ ตระกูล คือ ตระกูลวิเทหะ ตระกูลวัชชี ตระกูลลิจจวี ตระกูลชญาตริกะ (ชญาตริก) ตระกูลอุคระ (อุคร) ตระกูลโกกะ (โกก) ตระกูลไอกษวากะ (ไอกษวาก)หรือ (อิกษวาก) และอีกตระกูลหนึ่งน่าจะได้แก่ตระกูลนาฏยะ (นาฏย) ตระกูลกษัตริย์ทั้ง ๘ ตระกูลนี้เปลี่ยนหมุนเวียนกันปกครองแคว้นวัชชีตามวาระที่ได้รับคัดเลือก จึงทำให้แคว้นวัชชีอยู่ในฐานะสหพันธรัฐ (Confederacy)⁸

เมืองเวสาลีได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์เมืองหนึ่ง การติดค้าขายกับแคว้นต่างๆทำได้สะดวกเพราะตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำคงคา ทางเหนือติดกับแคว้นมคธซึ่งเป็นแคว้นที่เจริญรุ่งเรืองเช่นกัน จัดได้ว่าเมืองเวสาลีเป็นเมืองที่มีเศรษฐกิจดีเมืองหนึ่ง เมืองเวสาลีเป็นเมืองถึงความไพบุลย์โดยประการทั้งปวงกว้างขวางด้วยเครื่องกันรายล้อม คือมีกำแพงถึง ๓ ชั้น⁹ เมืองเวสาลีเป็นเมืองที่มีผู้คนอยู่มากสง่างามด้วยปราสาท ๗,๗๐๗ หลัง เรือนยอด ๗,๗๐๗ หลัง สวน ๗,๗๐๗ สวน และสระโบกขรณี (สระบัว) ๗,๗๐๗ สระ¹⁰ อีกสิ่งหนึ่งที่ยืนยันความมั่งคั่งของเมืองนี้ คือการจัดตั้ง “หญิงคนิกาประจำเมือง” หรือ “นครโสเภณี” วัชชีเป็นแคว้นแรกที่มีตำแหน่งนี้ โดยสภาของเมืองแต่งตั้งนางอัมपालีเป็นหญิงงามเมือง นางเป็นหญิงที่สวยงาม มีหน้าที่ให้ความอภิรมย์กับเจ้าชายทุกพระองค์ โดยจ่ายค่าตัวให้นางคืนละ ๕๐ กหาปณะ ต่อมาสภาแห่งแคว้นวัชชียังอนุมัติให้ประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสร่วมอภิรมย์กับนางด้วย โดยจ่ายค่าตัวให้นางคืนละ ๕๐ กหาปณะเช่นกัน กษัตริย์เมืองเล็กเมืองน้อยได้ทราบข่าวว่าที่นครเวสาลีมีนางนครโสเภณีที่เป็นสมบัติของทุกคน ต่างก็ขนเงินมาทึ่งที่เมืองนี้กันปีละจำนวนไม่น้อย¹¹ ไม่เว้นแม้แต่พระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ ซึ่งอยู่ไม่ไกลกันนัก

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า แคว้นวัชชีจัดเป็นแคว้นที่มีการเงินหมุนเวียนดีในขณะนั้น สถานะทางสังคมของประชาชนของแคว้นวัชชีขณะนั้น ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพอย่างมาก ดังตัวอย่างของนางอัมपालี ก่อนที่นางจะรับการแต่งตั้งให้เป็นหญิงคนิกา นางได้เสนอเงื่อนไขหลายอย่าง อาทิ ขอมิที่พักที่สะดวกสบาย และขอมิสิทธิในการถือครองทรัพย์สินส่วนตัวของนาง¹² หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง คือ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จพร้อมพระอานนท์ไปยังเมืองกุสินาราเพื่อดับขันธุ์ปรินิพพาน ผ่านมาทางสวนมะม่วงของนางอัมपालี นางทราบเข้าจึงไปกราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์เสด็จไปเสวยภัตตาหารที่บ้านของนาง พอขากลับนางสวนทางกับเจ้าชายลิจจวีจำนวนหนึ่ง เมื่อเจ้าลิจจวีทราบนางอัมपालีได้อาราธนาพระพุทธเจ้าไว้ก่อนแล้ว จึงขอให้นางสลละสิทธิ์เพื่อแลกกับเงินทอง * รถม้า แต่นางก็ยังปฏิเสธ¹³ นอกจากนี้ พระไตรปิฎกกล่าวถึงเหตุการณ์วันที่นางอัมपालีนั่งยานพาหนะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่กับพระสาวกที่หมู่บ้าน โกฏคามอันเป็นหมู่บ้านที่อยู่เขตชานเมืองเวสาลีว่า นางสั่งให้สารถีขยานพาหนะดีคู่ไปกับเงิน ๑๐๐,๐๐๐ เถิด นางอัมपालีทูลว่า แม้พวกท่านจะยกกรุงเวสาลีพร้อมทั้งแคว้นให้หม่อมฉัน กระนั้นหม่อมฉันก็ไม่ยอมให้ภัตตาหารมื้อสำคัญ การที่ยานพาหนะของพวกเจ้าลิจจวีมีอากรางอนกระทบงอน แอกรกระทบแอกล้อกระทบล้อ และเพลากะทบเพลากันเป็นเหตุให้พวกเจ้าลิจจวีเรียกนางว่า “หญิงนักเลง”¹⁴

จากการสร้างเงื่อนไขของมีทรัพย์สินส่วนตัว การปฏิเสธกษัตริย์ลิจฉวี และการสังคนขับริถให้ขับริถคูไปกับ
รถของกษัตริย์ลิจฉวี อาจสรุปได้ว่า ประชาชนในแคว้นวัชชีได้รับสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกันอย่างถ้วนหน้า
ถึงแม้ว่าเรื่องราวทั้งหมดที่ยกตัวอย่างข้างต้นจะเกิดขึ้นกับนางอัมพาลีผู้เดียวซึ่งกษัตริย์และสภาเมืองอาจ
จำต้องมีความเกรงใจนางอยู่บ้างในฐานะนคร โสเภณีก็ตาม แต่ก็ทำให้เห็นภาพโดยรวมของสังคมในแคว้น
วัชชีซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับแคว้นอื่นแล้วประชาชนชาววัชชีอยู่ในบริบทวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดีกว่าแคว้น
แคว้นอื่นๆ มาก

(ข) สถานภาพและบทบาทของภิกษุวัชชีบุตรสมัยพุทธกาล

ภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วและตัดสินใจที่จะประกาศพระพุทธศาสนา ต่อมา มีบุรุษผู้มี
ศรัทธาเข้ามาขออุปสมบทเป็นภิกษุเป็นจำนวนมาก หลังจากอุปสมบทแล้วต่างก็มุ่งปฏิบัติเพื่อมุ่งสู่ความหลุด
พ้น ผู้ที่บรรลุนิพพานในระดับต่างๆ ตั้งแต่โสดาบันจนถึงอรหันต์ต่างก็มีหน้าที่จรรโลงพระพุทธศาสนาต่อไป
เห็นได้จากเมื่อพระพุทธเจ้าจะส่งพระอรหันต์ ๖๐ รูป ไปประกาศพระศาสนาโดยพระองค์ตรัสสอนถึง
อุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา คือ “มุตตาหิ ภิกขเว สพฺพปาเสหิ, เย ทิพฺพา เย จ มานุสา, ตฺมุเหปิ ภิกขเว
มุตตา สพฺพปาเสหิ, เย ทิพฺพา เย จ มานุสา, จรฺถ ภิกขเว จาริกิ พุชฺชนหิตาย พุชฺชนสุขาย โลกานุกมฺปาย
อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानิ...”¹⁵ แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วง ทั้งปวง ทั้งที่เป็นของ
ทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุ
ทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์...¹⁶ จะเห็นได้ว่า หน้าที่และบทบาทหลักของภิกษุสงฆ์สรุปได้ ๒
ประการ คือ

๑. มุ่งปฏิบัติเพื่อการบรรลุนิพพาน

๒. ประกาศหลักธรรม*

ภายหลังต่อมาภิกษุสงฆ์มีจำนวนมากขึ้นและกระจายอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ แต่ละหมู่เหล่า พระองค์
จะให้อำนาจคณาจารย์ต่างๆ ควบคุมดูแลศิษย์ของตน โดยมีพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครองแต่ก็ยัง
ขึ้นตรงต่อพระองค์ สัททวิหาริกและอันเตวาสิกมักประพฤติอนุโลมตามปฏิบัติตามอาจารย์ของตน ดังใน
วินัยหมวดนิสสัยสิกขาบท กล่าวถึงพระอุปเสนวังคันตบุตร ผู้เป็นเอตทัคคะในทางยังพหูชนให้เลื่อมใส
คราวหนึ่งท่านพาบริษัทเดินทางมาเฝ้าพระพุทธองค์ที่เชตวันาราม พระองค์ตรัสปฏิสันถารแล้วทรงถาม
พระภิกษุรูปหนึ่งในบริษัทนั้นว่าบังสกุลจิรท่านยินดีใช้เองหรือ พระภิกษุทูลว่าหามิได้พระเจ้าข้า หากแต่ว่า
พระอุปษมาเยแห่งข้าพระองค์ท่านใช้ผ้าบังสกุลอยู่เป็นนิตย์ ข้าพระองค์จึงต้องใช้ดำเนินตามรอยท่าน ใน
ตอนต่อไปแสดงถึงท่านอุปเสนทูลพระองค์ว่าท่านเองเป็นผู้ถือธุดงค์วัตรเป็นอริยญวาลี ถือเทียววิณฑบาท
และใช้ผ้าบังสกุลเป็นวัตร ถ้ามีผู้มาขอบวชกับท่านก็ต้องประพฤติอย่างท่าน จึงให้อุปสมบท¹⁷ ในบรรดา
คณาจารย์ต่างๆ เหล่านั้น มีพระเทวทัต พระราชบุตรแห่งพระเจ้าสุปพุทธะพระญาติสนิทของพระพุทธเจ้า
ออกผนวชพร้อมกับพระญาติเจ้าชายสากยะอีก ๕ พระองค์ พระเทวทัตบรรลุโลกิยฌาน แต่มีความโลภใน
ลาภสักการะ หลอกหลวงเจ้าชายอชาตศัตรูโอรสของพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ เพื่อให้เกิดศรัทธา

เลื่อมใสโดยมุ่งหวังในผลประโยชน์ตอบแทน ต่อมาเกิดความกำเริบมักใหญ่ใฝ่สูงหวังที่จะปกครองคณะสงฆ์แทนพระพุทธเจ้า จึงทูลขอ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงปฏิเสธด้วยประการทั้งปวง จึงผูกใจแค้น พยายามทำร้ายพระพุทธเจ้าหลายครั้งแต่ก็ไม่สำเร็จจึงเปลี่ยนยุทธวิธีใหม่โดยสมคบกับพรรคพวกเข้าเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลหลักการ ๕ ประการเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสงฆ์ทั้งปวง แต่พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธข้อเสนอดังกล่าวทั้งสิ้น เมื่อพระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาต พระเทวทัตจึงประกาศลัทธิของตนแก่หมู่ภิกษุว่าลัทธิของตนเป็นสิ่งเลิศที่อาจนำออกซึ่งกองทุกข์ได้ เหล่าภิกษุบางพวกที่บวชใหม่ที่มีความรู้อ่อนก็เชื่อตามและเข้าสมัครเป็นสาวกของพระเทวทัตเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา พระเทวทัตกับบริวารก็แยกทำสังฆกรรมอีกส่วนหนึ่งไม่ร่วมกับใครๆ ต่อภายหลังพระพุทธองค์รับสั่งใช้พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะไปแสดงอนุศาสน์ ปรับความเข้าใจในข้อธรรมกับเหล่านวกภิกษุที่ตามพระเทวทัต ไปให้ละทิ้งที่ผิดแล้วพากลับมาได้ ส่วนพระเทวทัตเมื่อขาดบริวารแล้วก็ไปอันหมดสิ้นอำนาจทุกอย่าง ต่อมา รู้สึกผิดจึงได้กลับมาขอขมาต่อพระองค์ แต่มาไม่ทันถึงก็ได้มรณภาพเสียก่อน¹⁸ การที่พวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีประมาณ ๕๐๐ รูป เป็นพระบวชใหม่ ไม่รอบรู้พระธรรมวินัย ภิกษุเหล่านั้นจับสลากเพราะเข้าใจว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุสานอันเป็นเหตุให้พระเทวทัตทำลายสงฆ์แล้วพากันไปทางคยาสิสประเทศ¹⁹ อาจสรุปได้ว่ากลุ่มภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลีเป็นภิกษุกลุ่มใหญ่มีจำนวนมากถึง ๕๐๐ รูป และทั้งหมดเป็นภิกษุบวชใหม่ยังไม่มีความรู้ซึ่งในพระธรรมวินัยดีพอจึงตกเป็นเครื่องมือของพระเทวทัตได้ง่าย อย่างไรก็ตาม เมื่อกลุ่มภิกษุเหล่านั้นได้รับการอบรมสั่งสอนจากพระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะแล้ว ก็หันกลับมาประพฤติตามพระธรรมวินัยต่อไป

(ค) สถานภาพและบทบาทของภิกษุวัชชีบุตรสมัยหลังพุทธกาล

ภิกษุวัชชีบุตรนี้ล้วนเป็นราชบุตรในตระกูลวัชชีแห่งเมืองเวสาลี²⁰ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า ในแคว้นวัชชี มีตระกูลใหญ่อยู่ ๘ ตระกูล (วงศ์กษัตริย์) ทั้ง ๘ ตระกูลนี้จะหมุนเวียนสลับสับเปลี่ยนกันขึ้นมาทำหน้าที่บริหารโดยจัดตั้งสภาเมือง ในสมัยพระพุทธองค์นั้นอยู่ในความรับผิดชอบของตระกูลลิฉฉวี ส่วนตระกูลวัชชีเมื่อว่างเว้นจากการทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน ราชบุตรจำนวนหนึ่งที่มีความศรัทธาและมุ่งหวังความเจริญในธรรมก็ได้เข้ามาผนวชเป็นภิกษุสงฆ์ เมื่อพระพุทธศาสนาว่างมาได้ ๑๐๐ ปี ภิกษุวัชชีบุตรส่วนหนึ่งอาจยังมีชีวิตอยู่ หรือเจ้าของคตๆ มากมายก็ถือเป็นธรรมเนียมประเพณีสืบทอดกันที่ต้องออกผนวชตามบรรพชนของตนซึ่งในเรื่องนี้ พระพุทธโฆษาจารย์ระบุว่า เป็นภิกษุกลุ่มเดียวกันกับพวกพระนวกะที่หลงเชื่อพระเทวทัตเมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่²¹ และ Professor Louis dela Vallee Poussin ก็มีความเห็นไปทางเดียวกัน²² ส่วนอาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ แสดงทัศนะว่าพวกภิกษุวัชชีบุตรบางทีจะเป็นพวกสืบเนื่องมาจากคณะสงฆ์ฝ่ายพระปุระณะ หรืออาจเป็นอีกพวกหนึ่งต่างหากที่ไม่เห็นพ้องกับมติที่ประชุมของสงฆ์ฝ่ายพระมหากัสสปะ²³

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ภิกษุวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลี เป็นเจ้าชายในตระกูล (วงศ์กษัตริย์) วัชชี แห่งแคว้นวัชชี เป็นชนกลุ่มใหญ่ที่มีศรัทธาเข้าผนวชในสำนักพระพุทธองค์ ภิกษุกลุ่มนี้ได้สืบสายสัมพันธ์กัน

ต่อมาตามลำดับ จนถึงยุค ๑๐๐ ปีหลังพุทธปรินิพพาน จากการศึกษาบทบาทและสถานภาพของภิกษุเรา อาจสรุปได้ว่า ภิกษุในยุคแรกๆ มีหน้าที่หลัก ๒ ประการ คือ การมุ่งศึกษาและปฏิบัติเพื่อการบรรลุและการ ทำหน้าที่ประกาศพระสัทธรรม ส่งผลให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายในชมพูทวีปอย่างรวดเร็ว มีผู้ศรัทธาเข้ามา อยู่ได้ร่วมแห่งพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งก็อุทิศตัวเข้าสู่สมบพในพระพุทธศาสนาด้วยความ ศรัทธา และในจำนวนนั้นมีภิกษุกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่ง คือ ภิกษุวัชชีบุตรแห่งเมืองเวสาลี แคว้นวัชชีซึ่งล้วนเป็น ราชินิกุลวงศ์วัชชีมาผนวชเป็นพระนวกะ เนื่องจากเป็นภิกษุบวชใหม่จึงถูกพระเทวทัตเกลี้ยกล่อมเข้าเป็น สมัครพรรคพวก แต่ภายหลังก็กลับใจเข้ามาสู่สำนักพระพุทธองค์ ภิกษุวัชชีบุตรนี้ก็คือกลุ่มเดียวกันที่แสดง วัตถุประสงค์ ๑๐ ประการเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปีเนื่องจากความเป็นราชบุตรในตระกูลกษัตริย์ สถานภาพของภิกษุกลุ่มนี้จะต้องได้รับการศึกษาทางด้านวิชาการมาเป็นอย่างดี ประกอบด้วยการอบรม ทางด้านความประพฤติในฐานะราชบุตร ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า ภิกษุวัชชีบุตรมีความพร้อมทั้งวิชาจรณะ เป็นพื้นฐาน

วิเคราะห์การตีความพระธรรมวินัยของภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองไพศาลี

(ก) เหตุผลในการทรงแต่งตั้งพระธรรมวินัยเป็นศาสดา

ในมหาปรินิพพานสูตร เมื่อพระพุทธเจ้าใกล้จะปรินิพพานได้รับสั่งเรียกพระอานนท์เข้าเฝ้า พระองค์ตรัสว่า “อานนท์ บางทีพวกเขาอาจจะคิดว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้วพวกเราไม่มีพระ ศาสดา ข้อนี้พวกเขาไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจาก เราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๒๔} จากพุทธพจน์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระองค์ไม่มีพระ ประสงค์ที่จะตั้งสาวกอุปหนึ่งรูปใดทำหน้าที่รับช่วงแทนต่อจากพระองค์ มีพระประสงค์ที่จะให้พระธรรม และวินัยเท่านั้นเป็นตัวแทนของพระองค์ ซึ่งไม่ได้หมายความว่าขณะนั้นไม่มีภิกษุที่มีความสามารถ พระ สาวกที่มีความสามารถ เช่น พระมหากัสสปะ พระอุบาลี พระอานนท์ พระมหากัจจानะ ก็ยังมีชีวิตอยู่แต่อาจ เป็นไปได้ว่า ที่ไม่ทรงแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งรูปใดเป็นผู้บริหารเพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นประโยชน์ในภาย หน้าที่จะกลายมาเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของคณะสงฆ์ในอนาคตต่อไป และเมื่อใดถ้าผู้นำมีความเที่ยงตรง ปัญหาต่างๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น แต่หากเมื่อใดที่ผู้นำไม่เที่ยงตรงแล้ว เมื่อนั้นผลเสียหายจะเกิดกับ พระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ดังนั้นเพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น พระองค์จึงให้สงฆ์ถือพระธรรมวินัยเป็น ศาสดาในหมู่คนที่อยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก เป็นสิ่งปกติธรรมดาที่ต้องมีผู้ที่มีความเห็นขัดแย้งกันบ้าง สังคมสงฆ์ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ขณะที่พระพุทธองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ ความขัดแย้งก็จะระงับได้ โดยง่าย แต่เมื่อกาลเวลาล่วงเลยมา ข้อพิพาทต่างๆ ไม่อาจหาข้อสรุปได้โดยง่ายดังกรณีภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองเวสาลี ได้เสนอวัตถุประสงค์ ๑๐ ประการ (ทศวัตถุประสงค์) ณ กรุงเวสาลี วัตถุประสงค์ทั้ง ๑๐ ประการมีดังนี้ คือ

๑. สิ่งคิลินทับปะ เก็บเกลือไว้ในเขนงแล้วฉันกับอาหารรสไม่เค็มได้
๒. ทวางคูลทับปะ ฉันอาหารเมื่อเงาเลยเวลาเที่ยงไป ๒ องคุลีได้
๓. ความันตรทับปะ เข้าบ้านฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนได้

๔. อาวาสกัปปะ ทำอุโบสถแยกกันในอาวาสที่มีสีมาเดียวกันได้

๕. อนุมติกัปปะ ทำสังฆกรรม ในเมื่อภิกษุทั้งหลายยังมาไม่พร้อมแล้วขออนุมัติ ภายหลังได้

๖. อาจิณณกัปปะ ประพฤติตามแบบที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์เคยประพฤติมาได้

๗. อมถิกัปปะ ฉันทมสคที่แปรไปแล้ว แต่ยังไม่เป็นเปรี้ยวได้

๘. ชโลคิ คัมสุราอ่อนๆ ได้

๙. อทสกนีสีทนะ ใช้ฝ้ารองนั่งไม่มีชายได้

๑๐. ชาตรูปรชตะ รับทองรับเงินได้

ข้อเรียกร่องในวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ สามารถสรุปรวมเป็น ๒ ข้อ คือ

๑. ความเสียหายที่เกี่ยวกับการจัดการของคณะสงฆ์ คือ ข้อ ๔,๕,๖,๘ และ ๑๐

๒. ความเสียหายที่เกี่ยวกับวินัยในเรื่องอาหาร คือข้อ ๑,๒,๓,๗ และ ๘

ทั้งความเสียหายทั้ง ๒ ประการนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นความเห็นไม่เหมือนกันในข้อปฏิบัติ เป็นเรื่องพระวินัย จัดเป็นศีลสามัญญตาอันนำไปสู่การไม่ยอมรับการสังคายนา ในคัมภีร์ที่ปวงสงฆ์กล่าวว่ามีภิกษุวัชชีบุตรแห่งเมืองเวสาลีพากันประชุมสังคายนาแยกกันอีกต่างหาก ซึ่งมีจำนวน ภิกษุเข้าร่วม ๑๐,๐๐๐ รูป^{๒๕}

(ข) มูลเหตุที่ทำให้ภิกษุวัชชีบุตรเสนอเงื่อนไข ๑๐ ประการ

การตีความพระธรรมวินัยอันเป็นมูลเหตุที่ทำให้ภิกษุวัชชีบุตรเสนอเงื่อนไข ๑๐ ประการ อาจสรุปได้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. ความชอบธรรม

ภิกษุวัชชีบุตรถือว่า เมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เมื่อใกล้จะปรินิพพานว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไป ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างก็ถอนได้”^{๒๖} นั่นเป็นการแสดงนัยว่าพระพุทธองค์ทรงอนุมัติเป็นเชิงนโยบายที่จะให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้ พุทธนามุติดังกล่าวปรากฏแล้วในอดีตที่ผ่านมา คือกรณีพระปุราณะที่ไม่เห็นด้วยกับมติของที่ประชุมของพระเถระในการสังคายนาครั้งที่ ๑ โดยพระปุราณะกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย ภิกษุผู้เถระทั้งหลายสังคายนาพระธรรมและวินัยดีแล้ว แต่ผมจะทรงจำไว้ตามที่ได้ยินเฉพาะพระพักตร์ ตามที่ได้รับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค”^{๒๗} และพระปุราณะได้แยกไปทำสังคายนาต่างหาก ดังนั้นเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ จึงถือว่าเป็นความชอบธรรมที่พระพุทธองค์อนุมัติให้แก้ไขในข้อสิกขาบทเล็กน้อยได้ มติดังกล่าวจึงถือได้ว่าไม่ได้ผิดวัตถุประสงค์ของพระพุทธองค์

๒. อุทาหรณ์ในอดีต

ในครั้งสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ วินัยบางข้อที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติแต่ก็ทรงผ่อนปรนตามสมควร ดังตัวอย่างเรื่องของพระโสณ โกฬิวิสะที่เกิดในตระกูลสุขุมาลชาติเดินจงกรมจนสิ้นเท้าแตกแต่ก็ยังไม่บรรลุนิพพาน พระพุทธองค์ตรัสให้ปรับอินทรียีให้เสมอกัน จนในที่สุดพระโสณ โกฬิวิสะบรรลุนิพพาน พระองค์จึงทรงอนุญาตรองเท้าแก่พระโสณ โกฬิวิสะและถือเป็นเหตุให้บัญญัติแก่ภิกษุ โดยทั่วไปถือ

ปฏิบัติ แต่ต่อมาเมื่อพระโศคนุกฎิกัณณะ ลูกศิษย์ของพระมหากัจจानะแห่งแคว้นอวันตีทักจินาบถจะไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าที่เขตวันกรุงสาวัดถิ พระมหากัจจानะจึงฝากให้พระโศคนุกฎิกัณณะกราบทูลขออนุญาต ๕ ประการ ได้แก่

๑) ให้ห้องประชุมสงฆ์ในการอุปสมบทน้อยกว่า ๑๐ รูป

๒) การสวมรองเท้าหลายชั้นได้

๓) อนุญาตการอาบน้ำบ่อยๆ

๔) ใช้หนังเป็นที่รองนั่งได้ และ

๕) การรับฝากจิ๋วเมื่อทายกฝากมาถวาย เมื่อพระพุทธรองค์รับฟังข้อปัญหาต่างๆแล้ว พระองค์ก็อนุญาตตามที่พระมหากัจจानะขอมา²⁸

๓. วินัยใช้สังฆกรรม

ข้อเสนอเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการซึ่งเป็นเพียงข้อปฏิบัติ เป็นการแก้ไขข้อวินัยที่เป็นสิกขาบทเล็กน้อยซึ่งไม่ใช่สังฆกรรม ขณะที่สังฆกรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ อริยสัง ๔ ไตรลักษณ์ ก็ยังคงอยู่และยึดมั่นอย่างเคร่งครัด ดังนั้น ข้อเรียกร้องทั้ง ๑๐ ประการ จึงน่าที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ ซึ่งในเรื่องนี้พระพุทธรองค์อาจสังเกตเห็นกาลไกลว่าภายในภาคหน้าพระศาสนาอาจจะสั่นคลอนได้ ฉะนั้น พระพุทธรองค์จึงแสดงนัยแห่งพุทธานุมัติไว้เมื่อใกล้จะปรินิพพาน แสดงให้เห็นถึงมัชฌิมปฏิปทานิยมของพระพุทธศาสนาได้แง่หนึ่ง แท้จริงภิกษุในประเทศหนาวจะเกณฑ์ให้ครองผ้ากาสาหวัดสตร์เช่นภิกษุฝ่ายใต้อยู่ไม่ได้²⁹

ดังนั้น ด้วยเหตุผลทั้ง ๓ ประการคือ นัยที่พระองค์แสดงไว้เมื่อใกล้จะปรินิพพาน และอุทาหรณ์เรื่องต่างๆ ที่เป็นตัวอย่างได้ในอดีต อีกทั้งข้อแก้ไขทั้ง ๑๐ ประการก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติเท่านั้น แต่พระสังฆกรรมอันเป็นแก่นก็มีได้ยกขึ้นมาอ้างเป็นข้อเรียกร้อง อนึ่งดังที่กล่าวมาแล้วว่าภิกษุวัชชีบุตรกรุงเวสาลีแห่งแคว้นวัชชีเป็นแคว้นที่มีการปกครองแบบสามัคคีธรรม ดังนั้นประชาชนอันรวมถึงราชบุตรของตระกูลต่างๆ ย่อมเติบโตมาภายใต้บริบทของความเป็นประชาธิปไตย การแสดงความคิดเห็นหรือลงมติได้ถูกถ่ายทอดมาอย่างเป็นระบบ และราชบุตรเหล่านั้นอยู่ในวงศัแห่งกษัตริย์ย่อมได้รับการศึกษาทั้งวิชาจรณะมาเป็นอย่างดี เมื่อเป็นดังนี้ความคิดในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่างๆ จึงอยู่ในจิตสำนึกของภิกษุวัชชีบุตรด้วย อีกทั้งต้องการเห็นพระศาสดาร่างอยู่ได้นาน อาจเนื่องจากประสบกับสถานการณ์จริงที่ภิกษุส่วนใหญ่ได้ถือปฏิบัติเช่นข้อเรียกร้องทั้ง ๑๐ ประการอยู่แล้ว จึงต้องการสร้างความชอบธรรมเพื่อความถูกต้องจะได้ไม่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ที่หน้าไหว้หลังหลอก เพราะขณะที่มีพุทธบัญญัติห้ามแต่ก็ปฏิบัติกันอยู่ พวกตนจึงเกิดความละอายและสำเหนียกในข้อปฏิบัติที่ผิด จึงเป็นเหตุให้เกิดแรงจูงใจภายในในการเสนอเรียกร้อง

สรุป

พระพุทธศาสนาเกิดในสังคม วัฒนธรรมอินเดียโบราณมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นพระบรมศาสดาทำมกลางความหลากหลายของประเพณีวัฒนธรรมลัทธิปรัชญาและศาสนาที่มีความขัดแย้งกันตั้ง

ความในพรหมชาลสูตรที่แสดงให้เห็นถึงทิว ๖๒ ประการสามัญญผลสูตร และพระสูตรอื่นๆ กล่าวถึงครูทั้ง ๖ พร้อมทั้งสนทนาปรัชญาไว้ ยิ่งไปกว่านั้นในชั้นมัจฉกัปปวัตนสูตร พระพุทธองค์ทรงสรุประบบความคิด ความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อสังคมอินเดียในยุคนั้นเป็น ๒ ระบบมีลักษณะขัดแย้งกันถึงที่สุดเรียกว่าสุดโต่ง (อันตา) คือกามสุขัลลิกานุโยค (วัตถุนิยม-กามสุขนิยม) และอตคคิลมถานุโยค (จิตนิยม-เทวนิยม) ซึ่งพระพุทธ องค์ทรงสอนว่าเป็นวิถีชีวิตที่ผู้บวชไม่ควรดำเนินตามและไม่ควรเข้าไปข้องแวะเพราะไม่ใช่ทางนำมาสู่การ หลุดพ้นจากความทุกข์ได้แล้วทรงเสนอแนวทางใหม่ นำสู่ความสิ้นทุกข์คือมัชฌิมาปฏิปทาหมายถึงทางสาย กลางเรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ถือว่าเป็นหนทางดำเนินสู่ความดับทุกข์และเป็นคุณลักษณะ

การตีความทางพระพุทธศาสนาและทางตะวันตกมีเป้าหมายเพื่อให้เข้าใจถึงความจริงความถูกต้องดี งาม ผ่านการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารจึงมีพัฒนาการทั้งทฤษฎีและวิธีการตีความมาโดยลำดับ เช่นกันแต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดด้านทฤษฎีและวิธี การตีความทฤษฎีการตีความทางตะวันตกมี ๓ ทฤษฎีหลักที่มีจุดเน้นที่แตกต่างกันในการค้นหา ความหมายที่สมบูรณ์คือทฤษฎีที่ถือผู้สื่อความเป็น ศูนย์กลาง ทฤษฎีที่ถือคัมภีร์เป็นศูนย์กลาง และทฤษฎีที่ถือผู้อ่านเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่ทฤษฎีการตีความ ทางพระพุทธศาสนามีนัยบ่งชี้ว่าการจะค้นหาความหมายสมบูรณ์ได้นั้นจะต้องอาศัยองค์ประกอบหลาย ประการคือให้ความสำคัญทั้งแก่ผู้สื่อความคัมภีร์ผู้อ่าน และบริบททางสังคมของผู้สื่อความคัมภีร์และผู้อ่าน ที่ต้องมีความเชื่อมโยง อิงอาศัยกันและกันจึงอาศัยนัยดังกล่าวนี้สร้างและเสนอเป็นรูปแบบการตีความคัมภีร์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเมื่อนำมาวิเคราะห์การตีความเรื่องมังสวิวัติ ของสำนักสันตือโสภและการตีความ เรื่องนิพพานของสำนักวัดพระธรรมกายพบว่าสำนัก สันตือโสภใช้การตีความแบบยึดผู้อ่านเป็นหลักและ บางแห่งได้ใช้การตีความแบบ ยึดผู้สื่อความเป็นหลักสำนักวัดพระธรรมกายใช้การตีความแบบยึดผู้อ่านเป็น หลักและอ้างคัมภีร์ต่างๆมาสนับสนุนการตีความของตน

ในปัจจุบันการศึกษาพระพุทธศาสนาโดยอาศัยฐานข้อมูลดั้งเดิมคือ “คัมภีร์พระไตรปิฎก” ด้วยทำที่ หรือมุมมองของศาสตร์สมัยใหม่ทั้งสายวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์จึงได้รับความนิยมนับอย่างยิ่งและถือ ได้ว่าเป็นความพยายามในการศึกษาพระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ผ่านกรอบและกระบวนการคิดของ ศาสตร์เหล่านั้นในเชิงประยุกต์คำสอนให้เข้ากับศาสตร์ต่างๆทั้งที่เป็นวิชาการและไม่เป็นวิชาการ ผู้ที่มี ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เมื่อมาศึกษาพระพุทธศาสนาจะศึกษาด้วยมุมมองแบบ “วิทยาศาสตร์” หรือ ผู้ที่มี ความรู้ในด้านอื่นๆก็เช่นเดียวกันแต่ไม่ว่าจะศึกษาด้วยทัศนะมุมมองจากศาสตร์ไหนก็ตามล้วนเป็นการ ตีความพระพุทธศาสนาเพื่อให้เข้ากับโครงสร้าง เนื้อหาและวัตถุประสงค์ของศาสตร์นั้นๆหรือนำวิทยาการ ด้านนั้นๆ มาตีความในพระพุทธศาสนา ดังนั้นการตีความข้อเท็จจริงพระธรรมวินัยโดยผ่านกระบวนการที่ ถูกต้องจึงก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมในปัจจุบันและอนาคตสืบไป

เชิงอรรถ

-
- ¹ แสงมนวิฑูร, แปล, ศาสนวงศหรือประวัติศาสนามา, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองธรรม, 2506), หน้า 20.
- ² P.V. Bapat, 2500 Years of Buddhism, (Delhi : Duplication Division, Ministry of Information and Broadcasting, 1956), pp. 98-108.
- ³ พิสิษฐ์โคตรสุโพธิ์, หลักพระพุทธศาสนา, (เชียงใหม่ : บีเอสการพิมพ์, 2543), หน้า 79.
- ⁴ ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมในพระเทพเวที (ประยูรชัชปยุตโต), พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานทางวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มุลินธิพุทธธรรม, 2535), หน้า 68.
- ⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สลายความขัดแย้ง, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสื่อเกษตร, ๒๕๔๖), หน้า ๒.
- ⁶ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๕๕/๔๐๕-๔๑๕.
- ⁷ พระราชธรรมมุนี (เกียรติ สุกิตติ), มหาชนบท ๑๖ แคว้นในชมพูทวีปสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพฯ: หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖.
- ⁸ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, ภิขุณิ : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๗.
- ⁹ วิ.อ. (ไทย) ปฐม/๓/๑. ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย.
- ¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๐.
- ¹¹ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธสาวก พุทธสาวิกา, (กรุงเทพฯ : สถาบันสันติธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๔.
- ¹² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, ภิขุณิ : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล, หน้า ๑๖๐.
- * ใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๑/๑๐๗. บรรยายว่า พวกเจ้าลิจฉวีศรีสวา “เราจงให้ภักดาหารมื่อนี้ (แลก)
- ¹³ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธสาวก พุทธสาวิกา, หน้า ๑๕๓.
- ¹⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, ภิขุณิ : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล, หน้า ๑๖๐.
- ¹⁵ วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗.
- ¹⁶ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.
- * ใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๓/๑๓๐. กล่าวว่า เมื่อพระอนันทอาราธนาให้พระพุทธเจ้าอยู่ตลอดกับแต่พระองค์ไม่รับนิมนต์แล้ว ได้แสดงอนุภาพของอิทธิบาท ๔ และพระองค์ให้พระอนันทนิมนต์ภิกษุทั้งหมดในกรุงเวสาลีมาพร้อมกันตรัสสรุปสุดท้ายว่า “ภิกษุทั้งหลาย (เพราะฉะนั้น) ธรรมที่เราแสดงแล้วเพื่อความรู้ยิ่ง เธอทั้งหลายพึงเรียน เสพ เจริญ ทำให้มากด้วยดีโดยวิธีที่พรหมจรรย์นี้จะพึงตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน ข้อนั้นพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- ¹⁷ เสฐียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๒๕-๒๖.
- ¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒-๒๓.
- ¹⁹ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๔๔/๒๐๔.
- ²⁰ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pāli Proper Names, Vol. ๓, ๔th Reprinted in ๓ Vols, (Oxford : The Pail Text Society, 1997), p. 812.

²¹ Cited from Ibid. และ วิ.อ. (ไทย) ปฐม/๒/๖๕. ฉบับมหมกุฎราชวิทยาลัย.

²² See. Prof. Louis de la Vallee Poussin, **The Buddhist Councils**, (Calcutta : K.P. Bagchi& Company, 1976), p.

30.

²³ เสถียร โทธินันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๒๑.

²⁴ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

²⁵ อังนิน เสถียร โทธินันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, หน้า ๔๒.

²⁶ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๕.

²⁷ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๔/๓๘๖.

²⁸ คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓-๒๔๕/๕-๑๔. เรื่องพระโสณโกปิวิสะ และ ๕/๒๕๓-๒๕๔/๓๒-๓๕.

เรื่องพระโสณกุฎิกัณณ

²⁹ เสถียร โทธินันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, หน้า ๔๗.